MOTROL, 2006, 8A, 265–270

MOŻLIWOŚCI SAMOZAOPATRZENIA ROLNICTWA W PALIWO SILNIKOWE

Alojzy Skrobacki

Wydział Inżynierii Produkcji, SGGW w Warszawie

Streszczenie. Produkcja paliwa rzepakowego w Polsce wymaga zwiększenia powierzchni zasiewów i podniesienia średniego plonu. Potrzeby paliwowe rolnictwa wynoszą około 1 mln ton. Perspektywicznie istnieje możliwość pokrycia potrzeb paliwowych rolnictwa na poziomie 80-90%. Obecny poziom kultury rolnej zapewnia efektywność energetyczną produkcji rzepaku na poziomie 2,3-2,9.

Słowa kluczowe: biopaliwo, rolnictwo, zużycie paliwa, rzepak

WSTĘP

Rola i znaczenie rolnictwa w gospodarce w ostatnim dwustuleciu ulegało stopniowemu zmniejszaniu. Spowodowane to zostało przełomowymi dla cywilizacji wynalazkami, jak maszyna parowa i silnik spalinowy, które pozwoliły na wykorzystywanie kopalnych źródeł energii. Szybki rozwój energetyki przemysłowej i motoryzacji spowodował marginalizację przyrodniczych źródeł energii.

Podjęte ogólnoświatowe działania w zakresie ochrony środowiska narzucają poszczególnym państwom kierunki zmian, które zamieniane są w odpowiednie akty prawne. W Polsce wprowadzane są normy prawne wynikające z dokumentów Unii Europejskiej. W zakresie paliw silnikowych obowiązuje dyrektywa 2003/30/WE, z której wynika minimalny udział biopaliw. Do końca 2005 roku udział biopaliw miał uzyskać poziom 2%. Dotyczy to zarówno paliw do silników niskoprężnych (benzyny), jak i do silników wysokoprężnych (olej napędowy). W dyrektywie założony jest roczny wzrost udziału biopaliw w paliwach silnikowych na poziomie 0,75%, z czego wynika, iż w 2010 r. ich udział powinien wynosić 5,75%.

CEL I ZAKRES PRACY

Celem opracowania jest określenie potencjału produkcji biopaliw i możliwości pokrycia perspektywicznych potrzeb. W opracowaniu ograniczono analizę do określenia produkcji oleju rzepakowego na potrzeby paliwowe krajowego rolnictwa.

METODYKA

W pracy wykorzystano opracowania eksperckie w zakresie oceny potencjalnej powierzchni uprawy i plonowania rzepaku. Efektywność produkcji energii z rzepaku określono metodą analizy energetycznej [Skrobacki 1981]. W tabeli 1 zestawiono wartości przeliczników energetycznych. Wskaźnik efektywności produkcji energii określono stosunkiem wartości energii oleju rzepakowego do wartości energetycznej poniesionych nakładów.

Tabela 1. Przeliczniki energetyczne

Table 1. Energy coefficients

Materiał	Przelicznik MJ•kg^{-1}
Nawozy azotowe	77,10
Nawozy fosforowe	14,04
Nawozy potasowe	9,83
Środki ochrony roślin	109,4
Nasiona	23,05
Ciągniki i maszyny	111,71
Olej napędowy	41,90

MOŻLIWOŚCI PRODUKCYJNE RZEPAKU

Powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku (rys. 1) do 1990 r. wzrastała (wynosiła ok. 0,5 mln ha), ale w ostatnich kilku latach nastąpił spadek powierzchni do poziomu ok. 0,4 mln ha [Ostrowska 2002]. Należy spodziewać się wzrostu powierzchni zasiewów rzepaku do około 1 mln ha [Faber 2002].

Plon rzepaku w Polsce z poziomu 1,56 t•ha^{-1} w 1961 r zwiększył się do 2,42 t•ha^{-1} w 2001 r. [Ostrowska 2002]. Potencjał genetyczny uprawianych roślin wykorzystany jest na poziomie poniżej 60%. Podniesienie kultury rolnej umożliwi uzyskiwanie plonów na poziomie 3,5 t•ha^{-1} [Faber 2002].

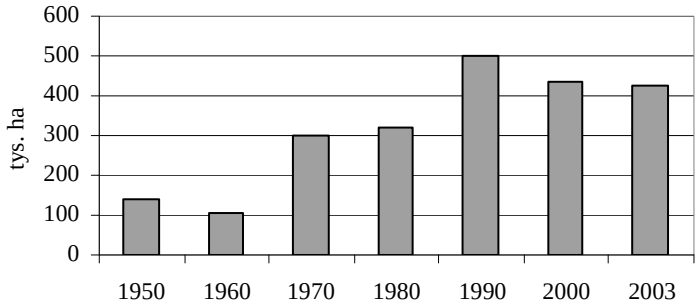

Rys. 1. Powierzchnia uprawy rzepaku i rzepiku w latach 1950-2003

Fig. 1. Area of rape production in 1950-2003

W tabeli 2 zestawiono wartości dla wybranych krajów w latach 1960-2000. W Unii Europejskiej występuje systematyczny wzrost produkcji rzepaku z poziomu 0,5 mln ton w 1960 r. do poziomu 9 mln ton w 2000 r. W 2004 r. uzyskano w Polsce rekordowe zbiory, wynoszące 1633 tys. ton.

Tabela 2. Produkcja rzepaku w wybranych krajach w tys. ton

Table 2. Rape production in selected states in thousands ton

Kraj	1960 r.	1970 r.	1980 r.	1990 r.	2000 r.
Francja	106	615	1 093	1 976	3 569
Niemcy	246	366	686	2 088	3 585
Wielka Brytania	2	8	300	1 258	1 129
UE	534	1 256	2 743	6 896	9 047
Polska	**257**	**1 566**	**571**	**1 206**	**958**

Hipotetyczną wielkość produkcji rzepaku w Polsce dla różnych wariantów powierzchni zasiewów i wielkości średniego plonu przedstawiono w tabeli 3. Najniższy poziom produkcji, 1250 tys. ton, odpowiada obecnemu poziomowi plonowania (2,5 t•ha^{-1}) dla powierzchni zasiewów 0,5 mln ha. Poziom produkcji rzepaku wynoszący ponad 4 mln ton jest możliwy przy średnim plonie 3,5 t•ha^{-1} i powierzchni zasiewów 1,25 mln ha. Plony na poziomie 3,5 t•ha^{-1} obecnie są osiągane na bardzo dobrych kompleksach glebowych i przy wysokiej kulturze rolnej.

Tabela 3. Warianty produkcji rzepaku w Polsce w tys. ton

Table 3. Variants of rape production in Poland in thousand ton

Powierzchnia zasiewów w tys. ha	Plon w t•ha^{-1}		
	2,5	3,0	3,5
500	1 250	1 500	1 750
750	1 875	2 250	2 625
1 000	2 500	3 000	3 500
1 250	3 125	3 750	4 350

Dostępna ilość rzepaku przeznaczonego na cele energetyczne wynika z aktualnego poziomu produkcji, pomniejszonego o ilość rzepaku zagospodarowanego na cele konsumpcyjne. Zużycie konsumpcyjne rzepaku kształtuje się na poziomie około 800 tys. ton. W tabeli 4 zestawiono hipotetyczne ilości rzepaku do zagospodarowania na biopaliwo, zgodnie z przyjętymi w tabeli 3 wariantami produkcji rzepaku. Hipotetyczne ilości estrów uzyskanych z oleju rzepakowego zestawiono w tabeli 5.

Tabela 4. Warianty ilości rzepaku na biopaliwo w tys. ton

Table 4. Variants of rape amount for biofuels in thousand ton

Powierzchnia zasiewów w tys. ha	Plon w t•ha^{-1}		
	2,5	3,0	3,5
500	450	700	950
750	1 075	1 450	1 825
1 000	1 700	2 200	2 700
1 250	2 325	2 950	3 575

Tabela 5. Warianty ilości estrów w tys. ton

Table 5. Variants of FAME in thousand ton

Powierzchnia zasiewów w tys. ha	Plon w t•ha^{-1}		
	2,5	3,0	3,5
500	157,5	245,0	332,5
750	376,3	507,5	638,8
1 000	595,0	770,0	945,0
1 250	813,8	1 032,5	1 251,3

Przyjęty zakres rozważań warunków produkcyjnych rzepaku wskazuje na możliwość produkcji estrów w przedziale 150-1250 tys. ton. Biorąc pod uwagę, że zwiększanie powierzchni uprawy rzepaku związane będzie z użytkowaniem gleb o średniej żyzności, wystąpi ograniczenie średniej wartości plonu rzepaku. Przy wysokiej kulturze rolnej można oczekiwać, że realna wielkość produkcji estrów wyniesie 500-900 tys. ton.

EFEKTYWNOŚĆ PRODUKCJI ENERGII Z RZEPAKU

Sprawność procesu energetycznego określana jest wyrażeniem

$$\eta = E_p/E$$

gdzie:

η – sprawność,
E_p – wartość energetyczna produktu (energia wyjścia),
E – nakłady energetyczne na realizację procesu (energia wejścia).

Główny składnik energii zużywanej w produkcji roślinnej to energia słoneczna:

$$E = E_s + E_d$$

gdzie:

E – energia zużyta,
E_s – energia słoneczna,
E_d – energia dodana

Rozpatrywanie sprawności energetycznej produkcji roślinnej jest trudne i zbędne. Pod względem nakładów energii w produkcji roślinnej ponoszonych przez człowieka istotna jest wartość sumy energii dodanej przez niego w postaci materiałów i środków:

$$E_d = \Sigma(E_1 + E_2 + E_3 + E_4 + E_5)$$

gdzie:

E_1 – energia równoważna nawozów,
E_2 – energia równoważna środków ochrony roślin,
E_3 – energia równoważna nasion,
E_4 –energia równoważna maszyn,
E_5 – energia zużytego paliwa.

Jeżeli mamy rozpatrywać tylko zużycie energii dodanej, to stosunek wartości energii zawartej w oleju rzepakowym do wartości energii dodanej określimy jako sprawność pozorną (η_p).

$$\eta_p = E_p/E_d$$

Określenie „sprawność pozorna" możemy zastąpić terminem „efektywność produkcji energii odnawialnej" (EREP).

Wyniki analizy energetycznej dla trzech wariantów produkcji rzepaku w postaci wskaźników energetycznych zestawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Wskaźniki energetyczne produkcji rzepaku

Table 6. Energy indexes of rape production

Wariant produkcji	A	B	C
Nakłady, GJ•ha^{-1}	12,36	14,14	21,00
Plon energii, GJ•ha^{-1}	28,97	36,21	61,4
Efektywność produkcji energii	2,34	2,56	2,90

Uzyskane wartości efektywności produkcji rzepaku na cele energetyczne wskazują na zasadność wykorzystania do produkcji biopaliwa. Wartość wskaźnika efektywności produkcji energii odnawialnej z rzepaku kształtuje się na poziomie 2,3–2,9.

POTRZEBY PALIWOWE W PRODUKCJI ROŚLINNEJ

Potrzeby paliwowe w produkcji rolniczej warunkowane są wieloma czynnikami, jak np.: warunki glebowe, rozłóg pól, technologia produkcji [Skrobacki 1986, 1988]. W skali globalnej poziom zużycia paliw silnikowych (w pracach polowych prawie 100% stanowią silniki wysokoprężne) można przyjąć w przedziale 60–100 kg•ha^{-1}. Powierzchnia użytków rolnych kształtuje się na poziomie 16 mln ha. W tabeli 7 zestawiono wartości zapotrzebowania rolnictwa na paliwo silnikowe.

Tabela 7. Potrzeby paliwowe rolnictwa

Table 7. Requirement of engine fuel on agriculture

Wariant	A	B
Powierzchnia użytków rolnych, mln ha	16	16
Poziom zużycia paliwa, kg•ha^{-1}	60	100
Potrzeby paliwowe, tys. t	960	1 600

WNIOSKI

Zwiększenie powierzchni zasiewów rzepaku i zachowanie wysokiej kultury rolnej umożliwi uzyskanie produkcji estrów na poziomie 500-900 tys. ton.

Uzyskane wartości efektywności produkcji rzepaku na cele energetyczne wskazują na zasadność wykorzystania rzepaku do produkcji biopaliwa. Wartość wskaźnika efektywności produkcji energii odnawialnej z rzepaku kształtuje się na poziomie 2,3–2,9.

Zapotrzebowanie rolnictwa na paliwa silnikowe kształtuje się na poziomie około 1 mln ton.

Produkcja estrów na bazie rzepaku nie pokryje w pełni zapotrzebowania rolnictwa na paliwa silnikowe przy bezpośrednim stosowaniu estrów jako paliwa.

PIŚMIENNICTWO

Bocheński C. 2005: Mini wytwórnia paliwa rzepakowego, pierwsze doświadczenia eksploatacyjne. Wieś Jutra 8/9 (85/86), 10–11.

Budzyński W., Jankowski K. 2002: Technologie produkcji nasion rzepaku ozimego. Wieś Jutra 2 (43), 9–11.

Budzyński W., Jankowski K. 2003: Uprawa rzepaku ozimego jako surowca dla przemysłu petrochemicznego. Wieś Jutra 2 (55), 34–38.

Faber A. 2002: Czynniki warunkujące plonowanie i nawożenie rzepaku. Wieś Jutra 2 (43), 13–14.

Faber A. 2005: Potencjał uprawy roślin energetycznych w Polsce. Wieś Jutra 7 (84), 21–22.

Kuś J. 2004: Prognozowane zmiany w zasiewach w świetle planowanego wzrostu powierzchni uprawy roślin na cele energetyczne. Wieś Jutra 3 (68), 50–52.

Ostrowska D. 2002: Stan i perspektywy produkcji rzepaku w Polsce i krajach Unii Europejskiej. Wieś Jutra 2 (43), 1–2.

Richards I. R. 2000: Energy balances in the growth of oilseed raape for biodiesel and wheat for bioethanol. Levington Agriculture Report. British Assosiation for Bio Fuels and Oils.

Skrobacki A. 1981: Analiza energetyczna produkcji rolniczej. Postępy Nauk Rolniczych, 1/82, 49–56.

Skrobacki A. 1986: Wpływ czynników przyrodniczych i organizacyjnych na zużycie paliw silnikowych w procesach trakcyjnych w gospodarstwie rolnym. Rozprawy Naukowe i Monografie. Wydawnictwo SGGW.

Skrobacki A. 1988: Wpływ niektórych czynników na zużycie paliw silnikowych w produkcji rolniczej. Roczniki Nauk Rolniczych s. C, 77, 4.

Skrobacki A. 2002: Sprawność energetyczna produkcji rzepaku na cele energetyczne. Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych 486, 87–92.

Skrobacki A. 2005: Przemiany w polskim rolnictwie. Wieś Jutra 8/9 (85/86), 1–3

Wójcicki Z. 2003: Potencjał odnawialnych zasobów energii w rolnictwie. Wieś Jutra 2 (55), 8–10.

POSSIBILITY OF SELF-SUPPLY OF AGRICULTURE WITH ENGINE FUEL

Summary. Production of rapeseed's fuel in Poland demands enlargements of surface of sowings and increase of average yield. Requirement of fuel for agriculture amounts to about 1 million ton. In perspective there are possibilities to cover the fuel needs at the level of 80-90%. The present state of farming allows to secure the energy effectiveness of rape production at the level of 2,3–2,9.

Key words: biofuel, agriculture, fuels consumption, rape

Recenzent: prof. dr hab. inż. Eugeniusz Krasowski